

METKA FURLAN

O GOVEJEM LASTNEM IMENU *Hrdagata* IN KLETVICI (*h*)*ardigata*

COBISS: 1.01

V prispevku se nastanek narečnega govejega lastnega imena *Hrdagata* razlaga iz kletvice kot bavarskoavstrijske izposojenke v slovenščini.

Ključne besede: goveja lastna imena, kletvice, medmeti, izposojenke, etimologija, slovenščina, bavarska avstrijsčina

The Cow Name *Hrdagata* and the Curse Word (*h*)*ardigata*

This article explains the dialect cow name *Hrdagata* as deriving from a curse word that was borrowed into Slovenian from Bavarian Austrian.

Keywords: names of cows, curse words, interjections, borrowings, etymology, Slovenian, Bavarian Austrian

1 KRAVA *Hrdagata*

Med lastnimi imeni krav, zbranimi za Slovenski lingvistični atlas (SLA), izstopa hapaks legomenon *χῆrdayata*,¹ ki ga je Tine Logar v letu 1957 zabeležil v baškem govoru kraja Nemški Rut – ta se danes imenuje le Rut (= T158).² Vprašalnica za SLA vsebuje namreč tudi vprašanje *Imena krav (po barvi)*, Logar pa je za potrebe tega vprašanja ob omenjenem lastnem imenu krave v istem kraju zabeležil še *bêlka*, *r^uôška*, *pîšana*, *cîka*, *pîrça*, *nâylca*, *brêza*, *kôšarca*, *jâyada*, *rònda* (s pripisom, da gre za temnordečo kravo) in *mùla* (s pripisom, da gre za kravo brez rog). Ob njih je Logar – čeprav vprašalnica SLA takega vprašanja ne vsebuje – zapisal tudi lastna imena juncev *Štêfan*, *r^uôt*, *cik*, *pîrç*, *pîšan*, ki kažejo, da so bili vsaj v času popisovanja v govoru *cîka*, *pîšana* in *pîrça* feminativi iz *cik*, *pîšan* in *pîrç*.

Skoraj 20 let pozneje je isti govor za narečjeslovno diplomsko nalogo pod Logarjevim mentorstvom raziskovala študentka Zorka Kos in za isto vprašanje leta 1976 dobila naslednje gradivo: *'liška*, *'šiuka*, *'cika*, *s'pe:glà*,³ *'pirxa*. Razvidno

1 Ponazoritev zapisa sledi Logarju, ki velike začetnice pri lastnih imenih goveda razen izjem, prim. spodaj *Štêfan*, ni uporabljal.

2 Baški govor se uvršča v tolminsko narečje rovtarske narečne skupine.

3 Gre za kravo, ki je bila tako lastnoimensko poimenovana najbrž zaradi bele lise na glavi, prim. kor. rož. *špîhvara* 'koza z belo liso na glavi' (Šašel 1957: 122) < *špêglara in v 17. st. *špeglasti konj* 'konj jabolčno sive barve' (Kastelec-Vorenc). O tem pomenskem odtenku nemških izposojenk iz samostalnika *Spiegel*, ki se je že v nemškem govornem okolju uporabljal tudi za

je, da je število njenih pridobljenih lastnih imen krav v primerjavi z Logarjevimi precej nižje in da sta bili ponovno zabeleženi le dve (tj. *cika* : '*čika*, *pîrxa* : '*pirxa*), pojavila pa so se tri nova (tj. '*liška*, '*šiuka* in *s'pę:glā*). Med ponovno neevidentiranimi pa je ob *bēlka*, *r^uôška*, *pîšana*, *nâγlca*, *bręza*, *kôšarca*, *jâγada*, *rõnda* in *mūla* ostalo tudi lastno ime *χêrdayata*.

Čeprav je mreža narečnih točk za SLA gosta, saj jih danes vsebuje kar 417 (SLA 2.2: 43), lastno ime krave *χêrdayata* razen v Rutu ni bilo zabeleženo nikjer drugje, ne prinaša ga noben drugi slovenski sodobni ali historični leksikalni vir. Čeprav gre očitno za slovenski lastnoimenski hapaks legomenon, bi se v verodostojnost obstoja tega lastnega imena krave težko podvomilo, saj je malo verjetno, da bi bil Logarjev podatek nezanesljiv. V prid obstoja govori tudi tu predstavljena razlaga nastanka tega lastnega imena.

2 LASTNO IME *Hrdagata* PRVOTNO NI BILO POIMENOVANJE PO BARVI GOVEDA

Dobljeni odgovori v SLA naj bi, upoštevajoč vprašanje, kravo označevali po barvi, a je že Logar s pripisom »brez rog« pokazal, da to za *mūla* vsaj v etimološkem smislu ne drži, ker vsebuje pridevnik *mūl* 'brez rogov' (Pleteršnik; Bezljaj ESSJ: II, 205). Ker imamo opraviti z lastnimi imeni, pri katerih je še v višjem deležu kot pri občnih povezanost s prvotnim pomenom, determiniranim z etimološkim nastankom, pretrgana in se kot lastna imena brez pomena (npr. *reka Mislinja*) ob takih, kjer je pomen še ohranjen oz. sinhrono prepoznaven (npr. *reka Reka*, *krava Sivka*), lahko sekundarno povezujejo tudi z lastnostjo denotata, ki z etimološkim nastankom lastnega imena nima nobene zveze, je možno, da se je lastno ime *mūla* v govoru Ruta dajalo le kravam posebne barve/obarvanosti ipd., a tega danes žal ni več mogoče preveriti. Naj možnost pojava, da se poimenovanje začne povezovati z značilnostjo denotata, ki z etimološkim nastankom poimenovanja ni v nobeni povezavi, ponazorim z istriotskim primerom iz kraja Galižana, kjer se lastno ime *ga'jardo* daje moškemu govedu belkaste barve (Filipi – Buršič Giudici 1998: 490, op. *), v etimološkem smislu pa beseda označuje močno, krepko govedo, saj je beseda ista, kot je it. pridevnik *gagliardo* 'močen, krepk'.

Možno je torej, da se je lastno ime *χêrdayata* v govoru dejansko dajalo kravi posebne barve/obarvanosti, ki pa z etimologijo govejega lastnega imena nima nobene zveze. Edina možna povezava *χêrdayata* s slovensko občnoimensko leksiko je namreč ta, da se poveže z danes redko uporabljanim medmetom *ârdigâta*, ki služi za izražanje podkrepitve trditve, npr. *ardigata*, *pijača bi se prilęglā!*; *ardigata*, *ali ni srčkana!* (SSKJ) z variantami *ardegata* (Kartoteka SSKJ), *hârdigâta* in *ordigâta* (Besedišče 1987).

► označevanje svetlečih oziroma svetlikajočih oziroma belih lis pri živalih in tudi živali samih, kot kaže n. lastno ime konja *Spiegel*, Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 97 s.v. *špęglar* in *špęglavec*.

3 SLOVENSKI MEDMET = KLETVICA (*h*)ardigata

Čeprav je medmet *ardigâta* v SSKJ označen kot narečen, nobena od navedenih variant ni bila neposredno zabeležena v narečju, ampak sta varianto *ardigata* zapisala pisatelj Ferdo Kozak (1894–1957), rojen v Ljubljani, in klasični filolog ter prevajalec Anton Sovre (1885–1963), rojen v Šavni Peči (v občini Hrastnik), sama pa se je spomnim iz otroštva. Silno redko jo je, ko je bila izjemno jezna, kot edino kletvico uporabljala moja pokojna mama, rojena v Ljubljani. Varianto *ardegata* poznamo iz Samorastnikov (1940) Lovra Kuharja (1893–1950; psevdonim Prežihov Voranc), rojenega v Podgori pri Ravnah na Koroškem, sodelavka Tjaša Jakop pa mi je sporočila, da jo je uporabljala njena babica Milka Senica, rojena leta 1923 v Šentvidu pri Grobelnem, tudi v zvezi *'a:rde'ga:ta, 'pi:ška z'la:ta!* Varianta *hardigata* je bila del besednega zaklada pisatelja Smiljana Samca (1912–1995), rojenega v Trstu, saj je zapisal: *Hardigata – sakramiš! S tabo je res velik križ* (Kartoteka SSKJ), sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja pa jo najdemo tudi v humorističnem časopisu Pavliha: »*Hardigata, kakšne debele svinje imate na Pobrežju!*« *sem pohvalil tamkajšnje svinjerejce, oni so se mi pa smejali* (Kartoteka SSKJ). Varianto *ordigata* je uporabljal pisatelj Matevž Hace (1910–1979), rojen v Podcerkvi v občini Loški potok, prim. *Lepše je, da naša dva pri vojakih lenarita, kakor pa da bi se kje po nepotrebnem vojskovala, ordigata* (Kartoteka SSKJ).

Nobene od navedenih variant ni najti v slovenskih sodobnih in starejših narečnih virih, je pa iz rojstnih krajev njenih zapisovalcev – ob predpostavki, da so besedo slišali v domačem rojstnem okolju – mogoče sklepati, da je bil medmet oz. kletvica znan na širšem območju slovenskega prostora. To se lahko utemeljuje tudi s pogovornimi in tudi narečnimi⁴ medmeti *ardûn*, *hãrdûn* in *ãrdûš*,⁵ ki prav tako izražajo (močno) podkrepitev trditve (SSKJ) in so s skupnim vzglasjem (*h*)ard- lahko le križanci med sinonimnimi medmeti/kletvicami (*h*)ardigata in *mejduš/mejdun*:⁶

(*h*)ardigata × *mejduš* →⁷ (*h*)arduš

(*h*)ardigata × *mejdun* → (*h*)ardun

4 Prim. npr. Weiss 1998: 75, 255.

5 Tudi gorenjski *ãrdičina* (SSKJ). Gl. v nadaljevanju besedila.

6 Izhodišče te kletvice (besednovrstno medmet) je besedna zveza **pri mojejî duši* > (po kontrakciji) sln. **pri mëji duši* > (po redukciji) *prmejduš* (Ramovš 1952: 93; Furlan 1997: 171, op. 6) → evfemizirano **prmej-dunaj* > **prmejduni* > *prmejdun*. Obe kletvici *prmejduš* in *prmejdun* sta bili skrajšani v *mejduš* in *mejdun*, prva tudi v *duš*, pa tudi s sodobnim svojilnim zaimkom posodobljeni v *prmojduš* in *prmojdun*.

7 Simbol → (tudi ←) ponazarja katero koli (formalno ali pomensko) nesistemsko jezikovno spremembo, tudi na medjezikovni prehod = izposojo.

4 MEDMET = KLETVICA JE BIL IZPOSOJEN IZ AVSTRIJSKE BAVARSKE NEMŠČINE, IZVIRA PA IZ MADŽARŠČINE

Kletvica *ardigata* z variantami *ardegata*, *hardigata* in *ordigata* je bila izposojena iz bavarskoavstrijskih medmetov, ki kot vzkliki služijo za izražanje začudenja in nastopajo tudi v vlogi šibkejših kletvic.

Poleg bav. avstr. *ardegáta* in *hardigáta*, ki ju kot predlogi izposoje za sln. *ardigata* po WBÖ: I, 321 navaja Reichmayr 2003: 186, se v WBÖ l.c. omenjajo tudi sinonimne variante *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, *hardegāta*,⁸ v Schatz 1955: 290 pa tirolsko *herdigati*. Kot *herdegatta!* je bila kletvica znana tudi v dunajski nemščini (Schuster 1985: 77).

Kletvica se je na bavarsko območje razširila iz madžarščine, se ugotavlja v WBÖ l.c. in navaja madžarsko predlogo *ördögadta* (z *ördög* 'hudič'), ki kot pretekli deležnik glagola *ad-* 'dati' pomeni 'verteufelt, verdammt' oz. dobesedno 'od hudiča dan'.⁹

Zaradi fonetičnega razhajanja med madž. *ördögadta* in bav. avstr. *ardegáta*, *hardigáta* itd. se v WBÖ l.c. sklepa, da je bila v bavarski avstrijščini kletvica madžarskega izvora delno formalno preoblikovana pod vplivom nemškega vzklika *Herrgott!* 'O moj bog!' (WBÖ l.c.). Ta vpliv je viden v variantnem vzglasju *a-*: *ha-* in variantah *hårdigotti*, *hërdigoti* z *-got(t)i*, ki nakazujejo, da je bila madžarska kletvica v bavarsko narečje najverjetneje izposojena pred madžarsko labializacijo *e > ö*, ki se na zahodni meji madžarskega jezikovnega prostora še v 16. stoletju ni popolnoma zaključila, in da se je replika madžarske kletvice v bavarski avstrijščini glasila **erdegatta*.¹⁰ Možnost mlajše bavarskoavstrijske replike **ördögatta*, ki naj bi bila delabializirana interno bavarskoavstrijsko, bi bilo treba izključiti, ker se je bavarska delabializacija zgodila precej prej, že v 13. stoletju (Kranzmayer 1956: 39).

Postavlja se vprašanje nastanka bav. avstr. *a-* iz prvotnega **e-*. Možno je, da je bilo prvotno avstrijsko zaporedje **erdeg-* in pod vplivom *Herrgott!* nastalo **herdeg-* še nadalje pod vplivom vzklika *Herrgott!*. V tirolskih govorih se prvotni *-e-* v njej kaže kot tak v *hergot*, kot diftong *ea* [eə] v *heargot* pa tudi kot *a* v *hargot* (Schatz 1955: 290).¹¹ Lahko pa sta se zaporedji **erdeg-* in **herdeg-*

8 Poleg teh pa še varianti *hattigatta* in *hattigattj* (WBÖ l.c.), ki sta z medglasnim *-tt-* namesto pričakovanega, z nastankom besede determiniranega prvotnega zaporedja *r + dental* sekundarni in za razumevanje slovenskega gradiva z zaporedjem *-rd-* nerelevantni.

9 Za pomoč pri morfološki analizi madž. *ördögadta* se zahvaljujem lektorici madžarskega jezika v Ljubljani, ge. Évi Schwetter.

10 Za pojasnilo o prvotni madžarski fonetični podobi deležnika in kronologiji madžarske labializacije se zahvaljujem dr. Elódu Dudásu. Neposredno iz madžarske predloge pred labializacijo *e > ö* je bila kletvica lahko izposojena v hrv. kajk. *erdegata*, ki služi za izražanje nerazpoloženja, jeze, neprijetnega presenečenja in je bila zapisana že ob koncu 18. stoletja, enkrat pa jo je uporabil Miroslav Krleža v Baladah Petrice Kerempuha (1936), in sicer v Keglovichiana: *tratarata, erdegata, / nebe je za Grofa, a je ne za tata!* (RHKKJ: I, 540sl.; Tjaša Jakop, ustno).

11 Prim. enako razmerje vokalizma v tirol. n. *hart*: *heart* ob nvn. *Herde* 'čreda' (Schatz 1955: 291).

priključili avtohtonemu preglashenemu besedju tipa *gärtner*, ki je ob sebi imel tudi nepreglašeno varianto tipa *gartner* in se je po bavarski labializaciji glasila *görtner* (Striedter-Temps 1963: 3): **(h)erdegatta* → **(h)ardegatta* : **(h)qrdegatta*.

V drugem zlogu bavarske kletvice se pojavljajo kar trije samoglasniki – *e*, *i* in *a*. Ni jasno, ali so posledica redukcije v nenaglašenem zlogu, ki v predstavitvi vokalizma v Kranzmayerjevi monografiji iz leta 1956 niso izpostavljene, ali pa je morda bav. avstr. zamenjava tipa *ä* [e] → *a* delno zajela tudi drugi zlog, kar je lahko dalo *ardagatta*, delno pa ne, prim. *hardegāta*.

4.1 Bavarskoavstrijski hipokoristik *hardegg* ‘preklet’ in slovensko *ardečina*, *ardičina*

V WBÖ l.c. omenjeno bav. avstr. *hardegg* s pomenom ‘preklet’, ki je bilo znano tudi dunajski nemščini (Schuster 1985: 76), je bolj verjetno nastalo po skrajšanju bavarske kletvice, kot pa da bi potrjevalo dvočlensko izposojjo iz madž. **erdeg* ‘hudič’ in **erdegatta* ‘od hudiča dan’. Zato je možno, da se je izglasje v *hardegg* naslonilo na bavarske pridevnike na *-ic* (nvn. knjiž. *-ig*), kar je prek **hardigg* povzročilo nastanek variant tipa *hardigátta*. Zanimivo je, da tudi bav. avstr. predlogo *hardegg* ‘preklet’¹² z varianto **hardigg* slovenščina posredno potrjuje.

Ob *ardigata* in *arduš/ardun* se pri piscih, ki izvirajo iz gorenjskega območja,¹³ pojavljata sinonimna medmeta *ãrdičina* (SSKJ) in *ardečina* (Kartoteka SSKJ), ki kažeta na domačo izpeljavo s pripono *-ina* v večalno-slabšalni funkciji (tipa *deklina*) iz **ardik* in **ardek*, kar ne more biti nič drugega kot slovenska replika bav. avstr. izpričanega *hardegg* in iz bav. avstr. *hardigátta* predpostavljene **hardigg*.

Ker se nemške izposojenke iz predlog vzglasnim *h-* v slovenščini pogosto odražajo z variantnim vzglasjem *hadra/adra*, *hica/ica*, *huta/uta* (Striedter-Temps 1963: 58), je za slovenske medmete treba predpostaviti bavarskoavstrijske fonetične predloge, ki so bile delno evidentirane, delno pa ne. Medtem ko je predlogo za sln. *hardigata/ardigata* mogoče prepoznati v bav. avstr. *hardigátta*, za sln. *ardegata* pa bav. avstr. *hardegāta*, je za sln. *ordigata* treba predpostaviti bav. avstr. labializirano predlogo **hordigata* iz *hardigátta*.

12 Ta bav. avstr. *hardegg* je bil verjetno predloga za v dunajski avstrijsčini pogosto uporabljan vzklík za izražanje jeze *hardex* (Wehle 1980: 160sl.; Schuster 1985: 76), ki se je v izglasju preoblikoval pod vplivom sinonimnega vzklíka *fix* kot hipokoristika iz medmeta = kletvice *Kruzifix* (Wehle 1980: 124): *hardegg* → *hardex*. S križanjem nastalo kletvico so kot *hãrdeks* poznali kočevarski Nemci, ob njej pa tudi *hãrdigata* (Tschinkel 1973: I, 298).

13 Iz Kartoteke SSKJ je razvidno, da je varianto *ardičina* uporabljal pisatelj Fran Saleški Finžgar (1871–1962), rojen v Doslovčah, prim.: *ardičina! je zaklel Jaka tako na glas, da se je Francelj spotaknil*, varianto *ardečina* pa prevajalec Janko Moder (1914–2006), rojen v Dolu pri Ljubljani, prim.: *Viš ga, še eden. Ardečina!*

5 BAŠKO *χərdayata* ← **χardayata*

Lastno ime *χərdayata* je z izglasjem *-ayata* sicer fonetično prekrivno z izglasjem bav. avstr. *ardagatta*, ima pa v vzglasju soglasnik *χ-*, ki kaže na obstoj bav. avstr. variante **hardagata*. Od vseh slovenskih medmetov/kletvic pa se lastno ime krave razlikuje tudi v tem, da v prvem zlogu nima pričakovanega zaporedja *-ar-*, ampak *-ər-*. Ker se replike mlajših, novonemških (narečnih ali knjižnih) zaporedij *-arC-* v slovenščini odražajo s polnim ajevskim samoglasnikom kot *-arC-* (npr. *gartnar* ← bav. avstr. *gartner* ‘vrtnar’, *gartl* ← bav. avstr. *gartl* ‘vrt’; *gartroža* ← bav. avstr. *Gartenrose* ‘vrtnica’), je verjetno, da je redukcija *-ard-* → *-ərd-* v *χərdayata* namesto pričakovanega **χardayata* posledica internoslovenskega razvojnega dejavnika.

V baškem govoru Ruta imajo enako zaporedje *ər* kot *χərdayata* tudi *cərna b/vīna*¹⁴ ‘črno vino’, *ta štərta lēta* ‘četrtto leto’, *šərna* ‘srna’, *šəršan* ‘sršen’. Ta *ər* je tako kot v drugih primerih z *är* odraz zlogotvornega *r*, npr. *smärt* ‘smrt’, *wärχ* ‘vrh’, *γärla* ‘grlo’, *ctärtk* ‘četrtke’, *päršt* ‘prst’. Fonemsko zaporedje *ər* se kot odraz zlogotvornega *r* pojavlja tudi v nenaglašeni poziciji, npr. *tərpēt* ‘trpeti’, *mərlič* ‘mrlič’. Redukcije tipa *-arC-* → *-ərC-* v govoru niso znane, ampak je Logar zabeležil le redukcijo *-ri/uC-* → *-ərC-* npr. v *pərijātu* ‘prijatelj’, *lädərk* ‘radič’ ← sln. **ladrik* ← furl. *ladric* ‘radič’, *pəršu* ‘prišel’, *dəržina* ‘družina’. Ta pri reševanju vprašanja, zakaj ima lastno ime *χərdayata* zaporedje *-ər-* in ne *-ar-*, ne pride v poštev.

Ker v baškem govoru redukcija *-arC-* → *-ərC-* v *χərdayata* očitno ni bila fonetično spodbujena, je možno, da je posledica leksikalnega vpliva, torej ljudske etimologije. V slovenskem sistemu nastanka lastnega imena *χərdayata* ni mogoče razložiti drugače, kot da se poveže z medmeti tipa (*h*)*ardigata*. Prav to pa nakazuje, da je bilo lastno ime prvotno negativno konotirano in da je prvotno verjetno služilo kot vzdevek kravam, ki jim gospodar verjetno zaradi nesprejemljivega obnašanja, ki je povzročalo jezo, ni bil naklonjen. Že medmet **χardayata* je bil izolirana izposojenka brez svoje besedne družine, ki bi zagotavljala fonemsko in pomensko stabilnost besede. Ko pa je bil uporabljen za negativno konotirano oznako krave, je možno, da se je začel asociativno povezovati z narečnim odrazom pridevnika *gřd*, f *gřda* ‘nelep, slab, neprijeten ipd.’ < psl. **gřrdь*, ki ga v Rutu Tine Logar sicer ni zapisal, bi se pa, upoštevajoč razmerje odrazov *wärχ* ‘vrh’ < psl. **uřrhь* in *cərna* ‘črna’ < psl. **čьrnā*, glasil **γärd*, f **γərda*. Prvotni vzdevek krave **χardayata* se je zato lahko pod vplivom pridevnika v ženski obliki **γərda* preoblikoval v *χərdayata*. Formalno preoblikovanje je verjetno sprožilo, da se je jezikovna zavest o medsebojni povezanosti med vzdevkom (kasneje lastnim imenom) in medmetom izgubila, raba medmeta **χardayata* pa je tako kot pri drugih sorodnih omenjenih začela pešati. Medtem ko so se sledi nekoč arealno precej širše uporabljenih medmetov/kletvic deloma še ohranile, je raba **χardayata* popolnoma zamrla.

14 Vse navedeno narečno gradivo iz Ruta izvira iz zapisov Tineta Logarja.

Čeprav je bilo območje zgornje Baške doline, kamor ob vaseh Bača pri Podbrdu, Grant, Hudajužna, Kal, Kuk, Obloke, Petrovo Brdo, Podbrdo, Porezen, Stržišče, Trtnik in Znojile spada tudi Rut, v 13. stoletju kolonizirano z nemško govorečimi priseljenci iz tirolske Pustriške doline (n. Pustertal), tu obravnavano narečno gradivo nemškega izvora ni v zvezi s tirolsko kolonizacijo tega območja, ker je medmet na to območje kot tudi na druga v slovenskem jezikovnem prostoru iz bavarske avstrijščine prišel kasneje, najverjetneje ne pred 16. stoletjem.

Shema razvojne poti od madž. **erdegadta* ‘preklet’ prek avstrijske bavarščine do sln. kletvic (*h*)*ardigata* in lastnega imena *Hrdagata*

Madž. **erdegadta* (> po 16. st. *ördögadta* *‘od hudiča dan’, ‘preklet’)

⇒15 bav. avst. * <i>erdegatta</i> →VPLIV VZKLIKA <i>Herrgott!</i>	bav. avstr. ⇒	sln.	
	<i>hârdigotti</i>		
→NASTANEK <i>a- < e-</i> (VPLIV VZKLIKA <i>Hargot!</i> ALI DVOJNIC <i>gärtner/gartner</i>)	<i>ardegátta</i>		
	<i>hartegatte</i>		
	<i>hardegāta</i>		
→NASTANEK <i>-a < *-e-</i> (VZROK?)	<i>ardagatta</i>		
	* <i>hardagatta</i> ⇒	* <i>hardagata</i>	
		→VPLIV ADJ * <i>γārda</i>	<i>Hrdagata</i>
→HIPOKORISTIK	<i>hardegg</i>		
	* <i>ardegg</i> ⇒	* <i>ardek</i>	
		→IZPELJAVA <i>-ina</i>	<i>ardečina</i>
→VPLIV ADJ NA <i>-ic</i>	* <i>hardigg</i>		
	* <i>ardigg</i> ⇒	* <i>ardik</i>	
		→IZPELJAVA <i>-ina</i>	<i>ardičina</i>
→IN NASTANEK VARIANT Z <i>-i-</i>	<i>hardigatta</i> ⇒		<i>hardigata</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdūš</i>	<i>harduš</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdun</i>	<i>hardun</i>
	* <i>ardigatta</i> ⇒		<i>ardigata</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdūš</i>	<i>arduš</i>
		→KRIŽANJE Z <i>mejdun</i>	<i>ardun</i>
	<i>hardigatti</i>		
→PO LABIALIZACIJI * <i>ardigatta</i>	* <i>qrdigatta</i> ⇒		<i>ordigata</i>

6 NEGATIVNO KONOTIRANA POIMENOVANJA KRAV

Ob predstavljeni razlagi narečnega lastnega imena krave *χḗrdayata*, ki odkriva, da v etimološkem smislu lastno ime pomeni isto kot 'prekleta' in da je najverjetneje nastalo iz vzdevka, izvorno pa kletvice, ki je bila v zvezi s kravo večkrat izgovarjana zaradi njenega gospodarju nesprejemljivega vedenja, kar je sprožilo, da se je tako kravo identificiralo s kletvico, je treba odgovoriti na vprašanje, ali negativno konotirana poimenovanja krav v jeziku sploh obstajajo. Klasifikacije lastnih imen krav ali poimenovanj krav praviloma temeljijo na prepoznavanju semantično-motivacijskih vzorcev, ki se pretežno nanašajo na zunanje značilnosti krav (tu prednjačijo poimenovanja po barvi), njihov izvor itd., manj pa na obnašanje,¹⁶ medtem ko se razmerju *nevtralnno lastno ime/poimenovanje* : *nenevtralnno lastno ime/poimenovanje* ne posveča pozornost. Še zlasti pa ne negativni konotiranosti, ki je gotovo tudi redkejša.

Med negativno konotirana poimenovanja krav nedvomno spada belokranjsko *sátvara*, navedeno le v Pleteršnikovem slovarju in pomensko predstavljeno s '(krava) škododelka', ponazorjeno pa s *kam greš, ti satvara!*. Čeprav se v ARj: XIV, 705 besedo povezuje s hrv., srb. *satvar* f 'kar je narejeno, stvar' < **sb-tuar-b*, kar implicira, da naj bi bila v Beli krajini uskoški import, je bolj verjetno, da je korensko sorodna s slovenskim glagolom *savtáti -ám* impf 'hlavno jesti'¹⁷ in je fonetično preoblikovana (premet!) iz prvotnega **satvara* ter je v etimološkem smislu označevala požrešno kravo, ki je lastniku povzročala škodo. Enako tvorjen je sln. prav tako negativno konotirani samostalnik *trantâra* f 'butasta oseba', ki je bil izpeljan iz *tránta* 'vzdevek omejeni, leni ženski' in ima ob sebi tudi glagol *trantáti* impf 'čvekati, blebetati'.¹⁸

V kašubščini je z *rêver* poimenovana krava, ki stalno puli rastline ob cesti, beseda pa kot nemška izposojenka v etimološkem smislu pomeni 'tat' (Borys v SEK: IV, 183).

Iz Erjavčevega gradiva iz tolminskih hribov je med negativno konotirana lastna imena krav mogoče šteti *Begúnka*, ki označuje kravo, ki je pastirju rada uha-jala (Erjavec 1875: 225). Podobno pomensko motivirani sta vsaj prvotno verjetno bili tudi lastni imeni izpridevniškega izvora *Bistrina*¹⁹ in *Hítrina* (Erjavec l. c.), v katerih ima pripona *-ina* verjetno slabšalno funkcijo. Iz zbranega Reichmayrjevega gradiva so taka lastna imena krav *Afna* (Reichmayr 2005: 81) *'krava nenaravnega vedenja' ← *áfna* 'kot opica obnašajoča se oseba, zlasti ženska', *Štólca* (Reichmayr 2005: 84) *'ponosna, ošabna', prim. nvn. *stolz* 'ponosen', *Stára* (Reichmayr l.c.), *Pùsta* (Reichmayr 2005: 83) *'nadležna, tečna, vsiljiva', prim. kor. *pù:st* adj 'nadležen, tečen, vsiljiv' (Karničar 1990).

16 V zvezi klasifikacijo lastnih imen krav prim. Reichmayr 2005: 133sl.; Čilaš Šimpraga – Horvat 2014: 42sl.

17 Več o glagolu Snoj v Bezljaj ESSJ: III, 219.

18 Več Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 212.

19 Ponovno evidentirano v SLA v Podbrdu (T159): *bìstřna*.

Ker je malo verjetno, da bi kmet svoji telici, ko jo je želel lastnoimensko poimenovati, dal lastno ime *Stara* ali pa *Pusta*, gre pri prepoznanih prvotno negativno konotiranih lastnih imenih krav za izvorno vzdevke, torej oznake, ki jih gotovo niso dobile ob rojstvu, ampak kasneje.

7 ZAKLJUČEK

Slovenski narečni lastnoimenski hapaks legomenon $\chi\grave{e}rdayata = Hrdagata$ 'lastno ime krave' (Rut) je izvorno negativno konotirani vzdevok. Lastno ime je namreč mogoče povezati z danes manj znano kletvico, ki se v slovenščini ohranja v variantah *ardigata*, *hardigata*, *ordigata* in je bavarskoavstrijskega izvora, kjer so medmeti *ardegáta*, *hardigáta*, *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, *hardegáta* služili kot vzkliki začudenja in so nastopali tudi v vlogi šibkejših kletvic. V bavarsko avstrijsčino je bil medmet izposojen iz madž. deležnika **erdegadta*, po labializaciji danes *ördögadta*, ki je pomenil 'od hudiča dan', tj. 'preklet'.

Kletvica je lastno ime krave lahko postala, ker je bila očitno v zvezi s konkretno kravo večkrat izgovarjana zaradi njenemu gospodarju nesprejemljivega vedenja. To pa je sprožilo, da se je tako kravo identificiralo s kletvico. Slovenske vsaj prvotno negativno konotirane lastno- in občnoimenske oznake krav so npr. tudi *sátvara* '(krava) škododelka', *Begúnka*, *Bístrina*, *Hítrina*, *Afna*, *Štólca*, *Stára*, *Pústa*.

VIRI IN LITERATURA

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, Zagreb: JAZU, 1880–1976.

Besedišče 1987 = *Besedišče slovenskega jezika I–II: po kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika*, sestavile Milka Bokal – Milena Hajnšek-Holz – Marjeta Humar – Zvonka Praznik, ur. Milena Hajnšek-Holz – Marjeta Humar – Franc Jakopin, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1987.

Bezljaj ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J* (1976); II: *K–O* (1982); III: *P–S* (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan; IV: *Š–Ž* (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan; V: *kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. Založba ZRC.

Čilaš Šimpraga – Horvat 2014 = Anica Čilaš Šimpraga – Joža Horvat, *Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava*, *Folia onomastica Croatica* 23 (2014), 39–75.

dalla Zonca 1978 = Giovanni Andrea dalla Zonca, *Vocabolario dignanese-italiano*, Trieste – Rovigno: Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume – Università popolare di Trieste, 1978.

Erjavec 1875 = Fran Erjavec, *Iz potne torbe, Letopis Matice slovenske za leto 1875*, Ljubljana, 1875, 218–228.

ESSJ → Bezljaj ESSJ

Filipi – Buršič Giudici 1998 = Goran Filipi – Barbara Buršič Giudici, *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico istrioto*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.

Furlan 1997 = Metka Furlan, *K nastanku slovenskih narečnih oblik svojilnih zaimkov mój, tvój, svojj tipa mójga ..., v: Škrabčeva misel II: zbornik s simpozija '96*, uredil Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1997.

- Karničar 1990** = Ludvik Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.
- Kartoteka SSKJ** = *Kartoteka Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, leksikološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani, hrani Arhiv Republike Slovenije.
- Kastelec-Vorenc** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar: po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997.
- Kranzmayer 1956** = Eberhard Kranzmayer, *Historische Lautgeographie der gesamtbairischen Dialektraumes*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften – Graz – Köln: Hermann Böhlaus Nachf., 1956.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895*, elektronsko izdajo iz leta 2006 uredile Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, 2006.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo, 1952.
- Reichmayr 2003** = Michael Reichmayr, *Ardigata! Krucinal!: ein slowenisches Schimpfwörterbuch, basierend auf Arbeiten von Josef Matl (1897–1974) zum deutsch-slawischen Sprach- und Kulturkontakt*, Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša, 2003.
- Reichmayr 2005** = Michael Reichmayr, *Von Ajda bis Žuži*, Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša, 2005.
- RHKKJ** = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I*, ur. Božidar Finka, Zagreb: Jugoslovska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za jezik IFF – Zagreb, 1984.
- Schatz 1955** = Josef Schatz, *Wörterbuch der Tiroler Mundarten I–II*, Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 1955.
- Schuster 1985** = Mauriz Schuster, *Alt-Wienerisch*, Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1985.
- SEK** = Wiesław Boryś – Hanna Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny I–VI*, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1994–2010.
- SLA** = *Listkovno in zvezkovno gradivo za Slovenski lingvistični atlas*, hrani dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SLA 2.2** = *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic – Matej Šekli, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.
- Šašel 1957** = Josip Šašel, *Rožanski narečni besednjak*, rokopis iz leta 1957, hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Tschinkel 1973** = Walter Tschinkel, *Wörterbuch der gottscheer Mundart I*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.
- WBÖ** = *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*, Wien: Kommissionsverlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1970–.
- Wehle 1980** = Peter Wehle, *Sprechen Sie Wienerisch?: von Adaxl bis Zwuschkerl*, erweiterte und bearbeitete Neuausgabe, Wien – Heidelberg: Verlag Carl Ueberreuter, 1980.
- Weiss 1998** = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Založba ZRC, 1998.

SUMMARY

The Cow Name *Hrdagata* and the Curse Word (*h*)*ardigata*

The Slovenian dialect hapax legomenon proper name *χ̣rdayata* = *Hrdagata* ‘name of a cow’ (Rut) is a nickname with an originally negative connotation. This name can be connected with what is today a lesser-known curse word that is preserved in Slovenian with the variants *ardigata*, *hardigata*, and *ordigata*, and is of Bavarian Austrian origin, where

the interjections *ardegáta*, *hardigáta*, *ardagatta*, *hartegatte*, *hardigatti*, and *hardegāta* served as exclamations of surprise and were also used as mild curse words. The interjection was borrowed into Bavarian Austrian from the Hungarian participle **erdegadta*, today *ördögadta* via labialization, meaning ‘given by the devil’; that is, ‘damned’.

The curse word may have become the name of a cow because it was apparently uttered repeatedly in connection with a specific cow due to behavior unacceptable to its owner. This resulted in such a cow being identified with the curse word. Other Slovenian proper and generic nouns for cows with at least an initially negative connotation include *sátvara* ‘(cow) causing damage’, *Begúnka* ‘Runaway’, *Bistrina* ‘Speed’, *Hitrina* ‘Speed’, *Afna* ‘Ape’, *Štólca* ‘Headstrong’, *Stára* ‘Old’, and *Pústa* ‘Annoying’.